

Як бачимо, наші земляки разом з іншими українськими ополченцями, внесли і свій вклад в розгром наполеонівського нашестя. Вони не допустили загарбників на територію України, вивели зі строю близько 130 тисяч ворожих солдатів, захищаючи підступи до Брянська, Калуги, ряду українських та білоруських міст. Вони дали змогу Кутузову підготувати контрнаступ і взяли діяльну участь у визволенні Білорусії та закордонному поході російської армії.

Джерела та література:

- 1 Абалихин Б. С. Украинское ополчение 1812 года // Исторические записки. - Т. 72. - Изд-во АН СССР, 1962. - С. 90.
- 2 Абаліхін Б. С. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. - К.; 1962. - С. 7-8.
- 3 Абалихин Б. С. Исторические записки. - Т. 72. - С. 90.
- 4 Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. Збірник документів. - К. 1948. - С. 7-9.
- 5 Отечественная война 1812 года. Материалы ВУА. - т. XVII. - СПб, 1911. - С. 363-365.
- 6 Абалихин Б. С. Исторические записки. - Т. 72. - С. 95.
- 7 Державний архів Чернігівської області. /ДАЧО/. - Ф. 128, Оп. 1, спр. 1628, арк. 95.
- 8 Труды Черниговской Губернской Архивной комиссии. Выпуск X. - Чернигов, 1913. - С. 110.
- 9 ДА Сумской области. - Ф. 818, оп. 1, спр. 21, арк. 28.
- 10 ДАЧО. - Ф. 128, оп. 1, спр. 1208, арк. 522-591.
- 11 ДАЧО. - Ф. 128, оп. 1, спр. 1208.
- 12 Труды Черниговской Губернской Архивной комиссии. Выпуск X... - С. 110. ДАЧО. - Ф. 133. Оп. 1, спр. 205, арк. 5.
- 13 Гербільський Г. Ю. Українські козацькі полки і українське ополчення в боях Вітчизняної війни 1812 року.//Наукові записки Львівського університету. Т. XXV/-1953, - серія історична. Випуск 5 - С. 98. ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 198, арк. 5.
- 14 Абаліхін Б. С. Український народ....К; 1962. - С. 31. Абалихин Б.С....//ИЗ - т. 72. - С. 101, 104.
- 15 Абалихин Б. С. О стратегическом плане Наполеона на осень 1812 г.// Вопросы истории. - 1985. - № 2. - С. 76.
- 16 Народное ополчение в Отечественной войне 1812 г. Сборник документов под редакцией Л. Г. Бескровного. М., 1962. - С. 435.
- 17 Там само. С. 443.
- 18 Абаліхін Б.С. Укр. народ... - К.; 1962. - С. 51.
- 19 Гербільський Г. Ю. Вказана праця. - С. 103.
- 20 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 188, арк. 145.
- 21 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 188, арк. 255-255 зв.
- 22 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 188, арк. 255-255 зв.
- 23 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 188, арк. 178-179.
- 24 Стрельський В. І. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. - К.; 1953. - С. 29.
- 25 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 188, арк. 396-397.
- 26 Російський державний історичний архів. - Ф. 1343, оп. 34, спр. 444, арк. 8 зв.
- 27 РДІА (Санкт-Петербург). - Ф. 1343, оп. 34, спр. 444, арк. 9-10 зв.
- 28 Труды ЧГАК. Выпуск X....- С. 136.
- 29 Труды ЧГАК. Выпуск X....- С. 135.
- 30 РДІА (Санкт-Петербург). - Ф. 1343, оп. 26, спр. 3134, арк. 4-10.
- 31 ДАЧО. - Ф. 128, оп. 1, спр. 1628, арк. 14.
- 32 ДАЧО. - Ф. 128, оп. 1, спр. 1628, арк. 29, 102, 137, 370-395.
- 33 Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. Т. I-II - СПб, 1901.
- 34 ДАЧО. - Ф. 133, оп. 1, спр. 215, арк. 581, 942-953.

Микола Міткевич

МИКОЛА КИБАЛЬЧИЧ — РЕВОЛЮЦІЙНИЙ НАРОДНИК, ВЧЕНИЙ

Микола Кибальчич народився в сім'ї священика 19 жовтня 1853 року¹ в місті Коропі Кролевецького повіту Чернігівської губернії. У сім'ї, крім найменшого Миколи, було ще четверо дітей - Степан, Ольга, Катерина, Тетяна і Федір.

Батько Миколи Іван Йосипович Кибальчич був людиною спокійною, задумливою, майже суворою. Любив пісні і сам добре співав. Багато читав. Передплачував журнали. Своєю освіченістю він відрізнявся від інших коропських попів і особливої дружби з

ними не водив.

Найчастіше бував у небагатого поміщика міста Понорниці - жінчиного родича Сільчевського і користувався його багатою бібліотекою. У домі Кибальчичів теж була досить пристойна бібліотека, що складалася з кращих творів російських та іноземних авторів. Пізніше це відіграло важливу роль у вихованні Миколи Кибальчича.

Душею сім'ї була мати. Вона глибоко цікавилася інтересами і переживаннями своїх дітей, уміла вчасно кожного з них підтримати, захистити і приголубити, а коли треба, по-доброму спинити і незлобливо покарати. Діти любили матір, а суворого батька боялися.

Незабаром після народження Миколи мати захворіла. Хвороба прогресувала, і в 1856 році вона вже не вставала з ліжка. Вважаючи себе хворою на туберкульоз, дуже боялася заразити дітей, тому ізолювала себе, і дітей не пускали до матері. З цього часу вони були позбавлені її ласки.

Старші діти поїхали вчитися у Новгород-Сіверський, Чернігів, Київ, а молодші Федір і Микола - залишилися з хворою матір'ю та суворим батьком. Особливо гостро переживав втрату материнської ласки Микола, хлопчик з ніжною, чутливою душею, не по літах вразливий і тямущий.

Родину Кибальчичів у Коропі часто відвідував їхній родич Максим Іваницький. Дуже скоро Миколка став його улюбленцем. Коли той гостював у сім'ї Кибальчичів, хлопчик залишав друзів, іграшки й забави і не відходив від нього.

Скінчилося тим, що Іваницький за згодою Миколиного батька та хворої матері забрав хлопчика до себе в село Мезин.

З шести років аж до вступу в Новгород-Сіверське духовне училище він майже весь час жив там.

Дід легко розумів інтереси і турботи Миколи, розмовляв з ним серйозно і по-товариському, як рівний з рівним, давав цікаві й зрозумілі пояснення, а якщо виникали розходження і суперечки з приводу чогось, він терпляче, без роздратування вдало поставленими запитаннями та узагальненнями підводив Миколу до правильного висновку.

Ці вправи з логіки стали улюбленим заняттям хлопчика. Дід намагався познайомити і здружити Миколу з дітьми мезинських селян. Дітей у великих селянських сім'ях, де звичайно бувало їх по восьмеро-десятеро, вже з шести-семи років привчали до роботи: бавити молодших братів і сестер, пасти телят, овець, гусей, полоти городи, а з дев'яти-десяти років жати, гребти, возити з поля врожай, а на поле - гній, доглядати за худобою тощо. Хлопчики, крім того, вночі водили пасти коней і виконували іншу роботу по господарству.

Товаришування з селянськими дітьми розвинуло у Миколи дисциплінованість, свідоме ставлення до своїх обов'язків, повагу і безмежну любов до людей праці.

До школи Миколка і дід були нерозлучні. Вони разом спали та обідали, разом працювали на пасіці, в садку, на городі, разом їздили на риболовлю, купалися в Десні, ходили в ліс по гриби. Хлопчик бував і під час розмов діда Максима з селянами, так само широко ставлячись до них, як і він.

Узимку дід і Микола разом столярували, готуючи вулики для пасіки, рубали дрова, топили піч, удосконалювали свої знання з французької та німецької мов. Цих мов Миколу почала вчити мати, коли йому було всього лише три роки.

Дід сам багато читав і прищепив Миколі любов до читання, навчив його обдумувати прочитане.

У неділю та святкові дні до Максима приходили його приятелі-односельчани, говорили про звірства поміщиків.

Хлопець бував при цих розмовах, уважно до них прислухався, а коли залишався на самоті з дідом, засипав його запитаннями. Миколку хвилювало все: і жорсткість поміщиків, і несправедливе ставлення їх до кріпаків. Над усім цим він задумувався, намагався якомога більше узнати. Дід старанно допомагав йому в цьому і був незамінним, вмілим та люблячим учителем і вихователем. Дбав не тільки про розумовий розвиток, а намагався виховати у хлопчика волю, кмітливість і сміливість. Він говорив Миколі:

- Знай, що навіть невелика сила подесеряється сміливістю.

Микола не міг терпіти, коли дужий кривдив слабшого. В таких випадках хлопчик

кидався на захист скривдженого.

Іваницький часто їздив у Понорницю до свого приятеля Петра Сільчевського, освіченої, прогресивно настроєної людини, і завжди брав із собою Миколу, який подружився з сином Сільчевського - Мікою, як звали хлопця в дитинстві.

Настав час вступу до школи. Максимові Іваницькому не хотілося розлучатися зі своїм улюбленцем, але віддати його в Мезинську школу він також не хотів, бо вчителька була драгівлива і зла. Вона не любила дітей і немилосердно біла їх, а через це навчання дітям давалося погано.

Тому Максим відвіз Миколу в Конятин до свого родича, у якого теж був син Микола. Незабаром хлопчики подружили і успішно вчилися в Конятинській школі.

На літо обидва Миколи приїхали в Мезин до Максима, і це була незручна трійка - «два малих і один старий», як говорили про них сусіди та родичі. Протягом літа трійка працювала на пасіці, в садку, на городі, ходила на риболовлю, в ліс, читала, вдосконалювала знання з іноземних мов.

На початок наступного навчального року в Мезинську школу прибула нова вчителька, молоденька дівчина, сповнена бажання служити народові. Вона заприятелювала з Максимом Іваницьким, користувалася його порадами і допомогою в організації виховної роботи і незабаром школа знову стала зразковою.

Цієї зими Микола Кибальчич навчався вже в мезинській школі. Вчився блискуче. Він вражав усіх своїми здібностями. Закінчив початкову школу весною 1864 року і на вимогу батька повернувся в Короп. Він почав готувати Миколу і Міку Сільчевського до вступу в навчальні заклади.

У серпні 1864 року Іван Йосипович Кибальчич сам одвіз хлопчиків у Новгород-Сіверський.

Поширена думка, ніби М. Кибальчич вступив у 1864 році в перший клас Новгород-Сіверської гімназії, де безперервно навчався до закінчення її в 1871 році. Підставою для цієї думки були спогади друга дитинства Кибальчича Д.Сільчевського.

Він написав ці спогади у 1919 році, тобто через 55 років після вступу до гімназії. Чи то тривалий відрізок часу між подіями і написаними про них спогадами, чи інші причини викликали деяку неточність.

Насправді ж було не так. Через кілька днів після прийняття Кибальчича до гімназії він заступився за хлопчика, якого кривдив старший гімназист. Микола шулікою налетів на кривдника, збив його з ніг. Гімназист виявився племінником місцевого справника, який негайно поскаржився директорові гімназії, привівши до нього побитого племінника. Директор викликав Кибальчича. Перед ним став маленький, худенький десятирічний хлопчик.

Директор здивувався.

- Чого ж ти, такий великий і дужий, піддався такому малому? - запитав він здорованя.
- А він наскочив несподівано,- відповів той, почервонівши.
- Він - боягуз, нападає тільки на тих, хто не може дати задачі. Він кривдив слабшого, а я не міг цього стерпіти і заступився,- розтягуючи слова, промовив Кибальчич.

Симпатії директора були явно на боці маленького, сміливого Кибальчича, але він розумів, що конфлікт необхідно загладити. Тим паче, що Кибальчич заступився за єврейського хлопчика.

Директор заспокоїв справника, пообіцявши покарати винуватця. Того ж дня він викликав Миколиного батька, який іще не поїхав додому, і запропонував йому «добровільно» забрати сина з гімназії. Миколу за заявою батька виключили з гімназії.

Одразу ж він був зарахований учнем нижчого відділення Новгород-Сіверського духовного училища, яке й закінчив 1867 року.

Щоденні уроки в духовному училищі тривали чотири години з десятихвилинною перервою після кожного. Головна увага приділялася латинській та грецькій мовам, яким відводилося щодня два уроки. На інших уроках вивчали закон Божий, катехізис, богослуження, російську мову й арифметику.

Микола Кибальчич і тут вражав усіх своїми здібностями і розвиненістю. Вчився він добре, але його не задовольняли напрям і обсяг навчання.

Міка Сільчевський у цей час навчався в гімназії. За порадою його матері Кибальчича поселили на учнівській квартирі по Губернській вулиці поруч з квартирою, де жила сім'я Сільчевських. Микола і Міка щодня зустрічалися, їхня давня дружба не тільки не

згасла, а навіть зміцніла.

Вони разом готували уроки, причому Микола, допомагаючи товаришеві, виконував і ті завдання, які давали в гімназії. Особливо серйозно Микола вивчав по курсу гімназії природничі науки.

Увесь вільний час Микола приділяв читанню, цікавився піротехнікою. Він виготовляв «бенгальські вогні», ракети, «буряки», «вогняні млини» та інші феєрверки і дуже цим захоплювався.

До товаришів по училищу Кибальчич ставився доброзичливо й уважно, завжди був готовий допомогти й поділитися останнім. Коли якийсь бешкетник чіплявся до нього, то зустрічав у погляді великих блакитних очей Миколи таке лагідне здивування й дружельюбність, що в того відразу зникав запал. Микола ніколи ні на кого не сердився і, здавалося, що взагалі він не вміє цього робити.

На різдвяні та великодні канікули Кибальчич їздив до батька у Короп, куди з'їжджалися в цей час старші брати й сестри. А літні канікули, як і раніше, проводив у Максима Іваницького в Мезині. Сюди часто приїздив і Микола Іваницький. Коли на заливних луках річки Сейму наставала косовиця, трійка їздила допомагати косити сіно у село Спаське Крелевецького повіту до старшого Максимового сина - Івана. Звичайно, в цей час сюди з Коропа, Конятина, Головеньок і Риботина приїздили родичі, молодь, яка навчалася.

Тоді Микола щедро палив феєрверки, виготовлені ще взимку, в училищі. Приїжджаючи на канікули та релігійні свята додому, хлопець не лише категорично відмовлявся одвідувати церкву, а й намагався переконати батька в тому, що відправлення богослужінь і треб суперечать сумлінню. На цьому ґрунті між ними виникали часті й дуже гострі конфлікти.

У 1867 році Микола закінчив духовне училище і хотів продовжувати освіту в гімназії, але Іван Йосипович категорично заборонив, і юнак змушений був стати слухачем нижчого відділення Чернігівської духовної семінарії.

Влітку 1869 року стосунки між Миколою і батьком украй зіпсувалися. Часто годинами батько і син дискутували на тему існування Бога. Але ці диспути не переконали жодну з сторін і скінчилися розривом. Батько заявив Миколі, що не вважає його за сина, нехай іде з батьківського дому і не розраховує на матеріальну підтримку. Тоді Микола пішки добрався в Конятин до свого родича Маркела Іваницького і наприкінці літа разом із його сином Миколою поїхав у Чернігів. Там Микола Кибальчич подав прохання педагогічній раді духовної семінарії, щоб його взяли на «казенне утримання». Педагогічна рада відмовила, мотивуючи тим, що Микола має заможного батька.

Це дало привід Кибальчичеві залишити семінарію. Він поїхав у Новгород-Сіверський, блискуче склав іспити і вступив до шостого класу гімназії, де у цей час учився Міка Сільчевський. Дружба, яка припинилась два роки тому, відновилася з новою силою.

За рекомендацією Петра Сільчевського - батька Міки, новгород-сіверський предводитель дворянства Судієнко взяв Кибальчича за репетитора для своїх дітей. У домі Судієнка йому надали кімнату, харчування і невелику платню. Тут він жив до закінчення гімназії і від'їзду до Петербурга.

Науки з гімназичного курсу Кибальчич засвоював без особливих зусиль. Але найбільші здібності він виявив у математиці та природничих науках. Його дитяче захоплення піротехнікою і феєрверками минуло, натомість посилювався інтерес до глибокого вивчення хімії. Він багато читав кількома мовами.

Німецькою та французькою Кибальчич володів досконало. Знання англійської мови, яку самостійно вивчив, було теж достатнім для читання в оригіналі творів англійських авторів. Але в гімназії гостро відчувалася нестача цікавих книжок.

Гімназична бібліотека складалася з кількох сотень видань переважно релігійного та повчального змісту. Вони не задовольняли інтересів гімназистів. Діставати літературу десь в іншому місці було важко і заборонялося гімназичними правилами.

Кибальчич разом з групою передових гімназистів організував нелегальну бібліотеку. Члени бібліотечного гуртка вносили гроші, на які виписували з Москви, Петербурга та інших міст книжки і періодичні видання.

Микола Кибальчич ще в дитинстві, коли жив у діда Максима, близько бачив злидні і безпросвітне горе народу, його страждання, непосильну працю і знущання поміщиків над селянами. Вже тоді його серце сповнилося співчуттям до скривджених і ненавистю

до кривдників.

Тому читання творів Некрасова з підпільної гімназичної бібліотеки справляло на Кибальчича особливо сильний вплив. Він почав захоплюватися соціально-економічною та політичною літературою, вивчав історію революційного руху і зайнявся пропагандою передових тоді суспільних і політичних ідей.

За редакцією Миколи Кибальчича і з участю Дмитра Сільчевського та С.Томашевського в гімназії видавався нелегальний рукописний журнал «Винт», що виходив один раз на 2-3 тижні. Про тогочасні настрої Кибальчича свідчили його статті, розміщені в цьому журналі: «Про селянські повстання під проводом Степана Разіна, Омеляна Пугачова», «Про французьку революцію кінця XVIII століття».

Скінчився 1869/70 навчальний рік. Кибальчич як перший учень перейшов у сьомий, останній клас гімназії.

У серпні 1871 року Кибальчич поїхав до Петербурга складати конкурсні іспити в інститут інженерів шляхів.

Цей інститут, заснований у 1809 році, до 1864 року був першим вищим технічним навчальним закладом у Росії. Курс навчання тривав чотири роки, викладання проводилося французькою мовою. З прийняттям нового положення у 1864 році він став формально відкритим, з п'ятирічним курсом навчання. Проте ще до 1871 року в інституті збереглися старі традиції, і він залишався фактично привілейованим навчальним закладом.

Сюди приймали дітей дворян, поміщиків. Дітей різночинців, духівництва, а тим більше селян у цей інститут не брали, хоч і допускали до конкурсних іспитів.

Кибальчич блискуче склав конкурсні іспити. Професори-екзаменатори, зацікавившись ним, після запитань, передбачених програмою, довго розмовляли з юнаком і були вражені його розвиненістю, глибокими знаннями, кмітливістю і логікою висновків. Незважаючи на це, в списках зарахованих у число студентів інституту Кибальчич свого прізвища не знайшов. І лише на настійну вимогу професорів-екзаменаторів 19 вересня 1871 року його було зараховано студентом інституту.

Того ж 1871 року разом з Миколою вступили до інституту шляхів Валеріан Осипський і Микола Морозов - майбутні революціонери. Дружба з ними і їхній вплив сприяли розвиткові революційних переконань Кибальчича і пізнішому вступу його в народницьку організацію.

Петербурзький інститут інженерів шляхів за якістю викладання та складом професорів був одним з найкращих навчальних закладів Росії. Кибальчич з його невтомним прагненням до знань одразу поринув у вивчення улюблених предметів: математики, фізики, хімії, нарисної геометрії, креслення. Його здібності й старання були помічені керівництвом інституту. Як обдарованого студента Кибальчича звільняли від сплати за слухання лекцій і кілька разів видавали йому одноразову грошову допомогу в сумі 10-15 карбованців.

Лекції, робота в лабораторії і читання соціально-економічної літератури забирали весь його час. Це були роки розвитку народницької ідеології. Ідеї служіння народові і «ходіння в народ», що захопили значну частину студентства, не обминули й Миколи Кибальчича. Зерно, посіяне ще в гімназії творами Герцена, Чернишевського, Добролюбова, Писарєва, Некрасова та інших, дало добрі сходи.

Проте майже всі студенти інституту інженерних шляхів належали до імущих класів. Це були діти поміщиків, великих урядовців, купців. Такий класовий склад студентів зумовлював їхній світогляд і негативне ставлення до ідеї допомоги нездоланому народові, селянству, економічно скривдженому реформою 1861 року.

Природно, що серед студентів інституту інженерних шляхів суспільно-політичні погляди Кибальчича не зустріли співчуття. Ближче в цьому відношенні він зійшовся з студентами університету і Медико-хірургічної академії, де були його товариші по навчанню у Новгород-Сіверській гімназії і де ідея «ходіння в народ» знайшла багатьох послідовників.

Перспектива роботи інженером шляхів не обіцяла Кибальчичеві близького зв'язку з народом, і він починає думати про зміну спеціальності і про перехід в інший навчальний заклад.

Літні канікули 1872 і 1873 років Микола Іванович проводив у Чернігівській губернії, спочатку у батька в Коропі, а потім їздив давати уроки, готуючи дітей місцевих жителів

до вступу в гімназію.

Повернувшись до Петербурга, Микола остаточно вирішує перейти навчатися у Медико-хірургічну академію. Він подав заяву про це, її задовольнили, і 25 серпня 1873 року він був відчислений з третього курсу інституту інженерів шляхів, а 15 вересня вступив на перший курс Петербурзької медико-хірургічної академії.

Активної участі в політичних гуртках і товариствах Микола Кибальчич у цей час не брав. Проте саме тоді під впливом революційної літератури зміцнилися його соціалістичні переконання. Він почав співробітничати в періодичних виданнях, зокрема для журналу «Здоров'є» перекладав з іноземних мов статті з медицини та гігієни.

Медико-хірургічна академія була підпорядкована військовому міністерству. Вона мала готувати спеціалістів для армії та флоту, але фактично випускала лікарів взагалі.

Підготовка кадрів перебувала в академії на досить високому рівні. Там викладали лікарі М. І. Пирогов, І. М. Сеченов, С. П. Боткін, фізики В. В. Петров і М. Г. Єгоров, хіміки М. М. Зинін, О. П. Бородин.

Відомий професор фізики В. В. Петров обладнав у академії перший у Росії фізичний кабінет, що пізніше став великим науковим центром. Тут він на 11 років раніше за Деві відкрив вольтову дугу і явище електролізу. Професор Зинін - засновник російської хімічної школи - прославив академію синтезом анліну. Це відкриття російського вченого проклало шлях до створення нітрогліцеринових речовин.

Навчання проводилось у поєднанні теорії з практикою, завдяки чому академія вигідно відрізнялася викладанням медицини в закордонних навчальних закладах, де переважало навчання абстрактно-теоретичне.

Викладання природничих наук теж проводилося практично: студенти працювали в лабораторіях.

Багато талановитих викладачів академії уже тоді стояли на матеріалістичних позиціях, вимагали обґрунтування наукових висновків на дослідах і фактах, а свої дисципліни намагалися наблизити до практики медицини.

Крім наук по курсу, Кибальчич у цей час працював у студентських гуртках самоосвіти, займався політико-економічними питаннями, з яких читав реферати.

Студенти академії в основному були діти купців, міщан, сільського духівництва і зрідка селян. Це була нова парость інтелігенції, яка вносила в життя академії демократичний дух, активізувала участь студентства в громадському і революційно-демократичному русі.

Здебільшого студенти жили бідно. Особливо відчували скруту слухачі перших двох курсів. З третього частина студентів уже забезпечувалася стипендією.

Починаючи з 1863 до 1870 року медики поряд з студентами технологічного інституту та університету склали найпередовішу частину петербурзької революційної молоді. Вони брали активну участь у всіх великих студентських заворушеннях і демонстраціях. Багато студентів знавало за це репресій.

Однокурсник М. Кибальчича по Медико-хірургічній академії М. Р. Попов у спогадах про спільні роки навчання пише: «влаштовували збори молоді, де обговорювалися питання, що їх ставили життя і література, де читали реферати з суспільних питань, читали літературу, одержану контрабандою з-за кордону.

Перший такий гурток, в якому я був членом, збирався на Кронверському проспекті, в квартирі Кибальчича. Цей гурток мав вироблену програму з суспільних питань, за якою кожен член гуртка брав на свій вибір ту чи іншу тему й готував реферат. По неділях та четвергах ці реферати читали, обговорювали; обговорення ці часто переходили в гарячі суперечки, що часом тривали до півночі».¹

Спочатку в інституті шляхів, а головню в Медико-хірургічній академії, Кибальчич потрапив у атмосферу пристрасних суперечок про те, як допомогти народові вирватись із злиднів і хронічного голодування та вийти на шлях широкого розвитку людства. Від природи людина спокійна, нічим незворушна, із задатками кабінетного вченого, він почав вивчати політичну економію і виробляти свій революційний світогляд.

Навчальний 1874/75 рік у Петербурзі минув у напруженій роботі. Микола Кибальчич багато писав і перекладав з іноземних мов.

У цей час захоплення ідеєю «ходіння в народ» зросло, і він дедалі частіше замислювався над тим, що краще: негайно кинути академію і зайнятися соціалістичною пропагандою чи залишитися в академії і служити народові потім як лікар. Про це пізніше, на допиті,

він говорив: «Ще коли я був студентом Медико-хірургічної академії, у мене склалися соціалістичні переконання на основі читання нелегальних творів; це було в той час, коли в Петербург почали проникати з-за кордону соціально-революційні видання журналу «Вперед», статті Бакуніна та інші. А втім, ці видання мали значення тільки для вироблення моїх переконань у соціалістичному відношенні; вони викликали в мене ряд питань, для розв'язання яких я повинен був звернутися до легальних творів. Легальні твори дали мені факти, які підтвердили ті висновки щодо російської дійсності, які я зустрів у соціалістичній літературі. Що ж до моєї діяльності відповідно до моїх переконань, то тоді я ще не виробив для себе певного плану. Я вагався між вирішенням кинути академію і йти в народ для соціалістичної пропаганди і бажанням залишитися в академії і пізніше служити справі партії як лікар»².

У жовтні 1875 року петербурзька поліція зробила обшук на квартирі, в якій жив Микола. Під час обшуку були знайдені пачки із забороненою літературою. Після обшуку М.І. Кибальчича заарештували.

Після арешту він місяць просидів у Петербурзі, у будинку попереднього ув'язнення при III відділі. В листопаді 1875 року його перевезли в київський тюремний замок (на Лук'янівці), де тримали понад два роки.

У Києві знову почалися допити, очні ставки, протоколи.

Микола Кибальчич на допитах тримався спокійно, з гідністю, і жандармерії в слідчих матеріалах не вдалося довести, що він провадив умисну пропаганду серед населення.

Отже, ні петербурзька жандармерія, яка цікавилася, від кого Кибальчич одержав пачки з нелегальною літературою, ні київська, так нічого і не добилися.

На час перебування в тюрмі М. І. Кибальчич, як і багато народників, вважав, що революція може відбутися тільки тоді, коли через пропаганду революційних ідей населення царської Росії у своїй більшості засвоїть соціалістичний світогляд. Та ось він дізнався про план одночасного здійснення у багатьох містах терористичних актів. Кибальчич дуже зрадив... У київській в'язниці перебував і революціонер Л. Дейч. Тут відбулося їхнє перше знайомство, яке пізніше переросло в дружбу. Незабаром Дейча перевели в той коридор, де була камера Кибальчича. Це дало їм можливість частіше бачитись, вести розмови. Дейч розповів Кибальчичу про незвичайні властивості нітрогліцерину і плани, що виникли у зв'язку з цим, південного та північного гуртків «бунтарів» разом здійснити ряд великих терористичних актів і цим подати сигнал до революції в Росії. «Оце було б добре! Оце було б прекрасно! - вигукнув він.- Адже, знаєте, така справа цілком реальна. Якби я не пішов на каторгу, то обов'язково зайнявся б вивченням властивостей нітрогліцерину», - казав він з деяким сумом у голосі. Дружба і зустрічі Кибальчича і Дейча продовжувалися завдяки тому, що тюремним наглядачем у цьому коридорі був пізніше відомий революціонер М. Фроленко, який поступив на службу в Лук'янівську в'язницю, щоб організувати втечу в'язнів Дейча, Стефановича і Бохановського. Так, у тюрмі, під впливом близьких стосунків з революціонерами, усвідомлюючи, що самої пропаганди не досить, М. Кибальчич шукав шляхів до революційних дій. Жадоба знань, захоплення науками і незвичайна працездатність не залишали Кибальчича і тут. Він увесь час працював, наполегливо вивчав «Капітал» К. Маркса, вдосконалював свої знання з англійської мови, вивчав медицину, сподіваючись лікувати людей у Сибіру, куди чекав висилки.

У лютому 1878 року М. Кибальчичеві, нарешті, повідомили, що його справа призначена до слухання у судовому засіданні на 1 травня 1878 року.

У той час усі справи політичного характеру розглядало особливе присутствіє правлячого сенату в Петербурзі. На початку березня 1878 року Кибальчича з київської тюрми відправили у петербурзький будинок попереднього ув'язнення. Везли його через Курськ і Москву. Подорож тривала понад три тижні. Наближався день суду - 1 травня. Кибальчич попросив собі в захисники Олександра Олександровича Ольхіна, який користувався великим довір'ям революціонерів як талановитий адвокат, близький до них своїми революційними настроями.

Особливе присутствіє правлячого сенату не змогло визнати доведеним звинувачення М. І.Кибальчича в зловмисній пропаганді революційної літератури, яке на нього зводила жандармерія. А за зберігання «Казки про чотирьох братів» засудило його до одного місяця ув'язнення (це після того, як він пробув у тюрмі близько трьох років). Крім того, Кибальчич протягом року повинен був перебувати під наглядом поліції.

Таким чином за час перебування Миколи Івановича у в'язниці визначилися його політичні переконання. За вдачею більше схильний до мирної, культурної роботи, він став рішучим прихильником революційної боротьби.

Сьомого червня 1878 року М. І. Кибальчич вийшов із в'язниці і поїхав у рідні місця, в Чернігівську губернію. Він побував на могилі батька, відвідав брата Федора, сестер Ольгу та Катерину, родичів Іваницьких у селах Спаському й Конятині.

У липні 1878 року М. Кибальчич повернувся до Петербурга. Тут він зайнявся глибокою науковою підготовкою до тієї ролі, яку добровільно взяв на себе перед виходом з в'язниці.

Він вивчав хімію, особливо властивості вибухових речовин, перечитав усе, що було видано з цього питання російською, німецькою, французькою та англійською мовами; робив безконтинентні досліді, ризикуючи життям, бо при найменшій помилці міг злетіти в повітря разом з квартирою.

Щодня могли чекати поліцію. Це також загрожувало смертю.

Але Кибальчич наполегливо і невпинно працював над вивченням вибухівки, а через деякий час у домашніх умовах почав виробляти нітрогліцерин, динаміт та інші вибухові речовини.

А тим часом свавілля поліції і жандармерії щодо революціонерів набирало дедалі жорстокіших форм. Шеф жандармів генерал Мезенцев своєю владою відправив на заслання осіб, виправданих судом по «процесу 193-х». Це викликало гнів і обурення широкої громадськості. Мезенцев за це поплатився життям. 4 серпня 1878 року в центрі Петербурга на багатолюдній Михайлівській площі йому було завдано смертельного удару кинджалом. Підполковник, який супроводжував Мезенцева, спробував затримати убивцю, але той скочив у прольотку і зник.

Після вбивства Мезенцева вийшла брошура під назвою «Смерть за смерть». У ній говорилось: «Ми оголошуємо всім, що шеф жандармерії справді вбитий нами, революціонерами-соціалістами. Повідомляємо також, що це вбивство як не було першим фактом такого роду, так не буде й останнім, якщо уряд уперто відстоюватиме збереження нині існуючої системи. Це уряд штовхнув нас на той кривавий шлях, на який ми стали»¹.

Царський уряд відповів новими репресіями, арештами, засланнями. Особам, які притягалися до судової відповідальності у політичних справах, було заборонено проживати в Петербурзі.

Це змусило М. Кибальчича перейти на нелегальне становище. Він став зватися Василем Агатескуловим. Щоб приховати перехід на нелегальне становище, Кибальчич виписався у Москву, а насправді залишився у Петербурзі. Міністр внутрішніх справ 19 грудня 1878 року в циркулярі таємно повідомив усіх губернаторів, що син попа М. І. Кибальчич, який перебуває під наглядом поліції, відмітився, ніби вибув до Москви, але туди не приїздив. Пропонувалося знайти неблагонадійного, тут же описувалися його прикмети.

Та поліція не знайшла Кибальчича. Він же продовжував вивчати властивості вибухових речовин і практично освоювати їх виробництво в домашніх умовах. На це в нього пішов рік.

На початку 1879 року боротьба революціонерів з царським урядом досягла найвищого напруження. Між ними розпочалася справжня війна.

М.І. Кибальчич усвідомлював, що залишатися в такий напружений час осторонь активної революційної боротьби не можна. Через революціонера О.О.Квятковського він запропонував свої послуги революційній організації.

У цей час незгоди в організації «Земля і воля» привели до створення терористичної групи з молоді, що називала себе «Свобода або смерть».

Ця група прийняла пропозицію М. І. Кибальчича і на конспіративній квартирі С. Г. Шпряспа та Г. В. Якимової в Басовому провулку організувала навчання з виготовлення в дуже маленьких дозах нітрогліцерину та динаміту в домашніх умовах.

Майже одночасно з цим на Троїцькій вулиці була влаштована майстерня вже з виробництва нітрогліцерину, динаміту та інших вибухових речовин у більших масштабах. Для роботи в майстерні необхідні були значні кошти. Група «Свобода або смерть» одержала на цей час від свого члена Н.С. Зацепіної її придане - 20 тис. карбованців. Це дало можливість обладнати лабораторію та майстерню.

Талановитість М.І.Кибальчича вражає своєю різнобічністю і багатогранністю. Крім глибоких знань і винахідництва в галузі хімії, він був яскравим публіцистом і пропагандистом соціально-економічних знань.

Співробітники журналів, у яких працював Микола Іванович, вважали його людиною поміркованих поглядів.

Як же вони здивувалися, коли довідалися після замаху на царя Олександра II 1 березня 1881 року, що їхній аполітичний, спокійний Самойлов - співучасник убивства царя, винахідник бомб, призначених для цього, завідувач «пекельної лабораторії» «Народної волі», постачальник вибухових речовин і запалів, хазяїн підпільної друкарні.

Про арешт М.Кибальчича міністр внутрішніх справ граф Лоріс-Меліков 20 березня 1881 року доповідав цареві Олександрю III:

«Сьогодні вранці з таємного відділу градоначальства доставлений затриманий 17 березня на Ліговці відомий злочинець Кибальчич, син священика, колишній студент Інституту інженерних шляхів, а потім імператорської Медико-хірургічної академії, який готував вибух царського поїзда під Одесою в 1879 році. Допитуваний сьогодні Кибальчич признався, що він - техник, який виготовляв металеві снаряди для замаху 1 березня, а також виявлені на Тележній вулиці; що раніше брав участь у виготовленні динаміту для всіх замахів протягом 1879 року і займався тією ж справою у 1880 році. Допит продовжується.

Прокурор судової палати вважає за необхідне притягнути його як одного з головних злочинців до судової відповідальності з Желябовим, Перовською та іншими. Для закінчення дізнань не пізніше завтрашнього дня вжити всі заходи»¹.

На питання про участь у замаху на життя імператора в листопаді 1879 року під полотно Московсько-Курської залізниці, в Олександрівську Катеринославської губернії, а також у підготовці, яка робилася до подібного ж замаху в Одесі, М. Кибальчич відповів так: «Про всі заходи на життя імператора восени 1879 року, що замишлялися, я знав, але активну участь брав тільки в одеській підготовці. Участь моя у ньому виразилася в тому, що я мав квартиру в Одесі, на Катерининській вулиці, в будинку, номера якого я точно не пам'ятаю, під прізвищем Іваницького і зберігав у себе речі, необхідні для здійснення вибуху. Я жив із жінкою, справжнього прізвища якої не знаю, а називав її тим ім'ям, яке було зазначене в документі. Про моїх співучасників у підготовці одеського вибуху я показувати не бажаю.

Щодо подій 1 березня 1881 року і підготовки до них я про свою участь маю показати таке: я визнаю, що зробив усі частини як тих двох металевих снарядів, що були кинуті під карету імператора, так і тих, що пізніше були захоплені на Тележній вулиці»¹.

Допити М.І. Кибальчича закінчилися 21 березня. Обвинувальний акт вручили йому 23 березня.

Вирок над «першомартовцями» суд оголосив 29 березня 1881 року о 6-й годині 20 хвилин ранку. Андрій Іванович Желябов, Софія Львівна Перовська, Микола Іванович Кибальчич, Тимофій Михайлович Михайлов, Гєся Мирівна Гельман і Микола Іванович Рисаков були засуджені до страти через повішення. М. Кибальчич знав, що суд винесе йому смертний вирок. Він також знав, що у жодному разі не проситиме царський уряд про помилування. Отже, після суду смерть неминуча.

Але він ще не зробив головного у своєму житті. Він ще не оформив ідеї, яка визрівала протягом багатьох років, - ідеї будови реактивного літального апарата - і не розповів ще про нього людям.

М. І. Кибальчич знав, що задум використання сили вибухових газів для двигуна ще нікому в світі не спадав на думку. Він переконаний, що ця ідея правильна і практично здійсненна. Необхідно, щоб вона стала надбанням батьківщини, надбанням людства.

Треба поспішати, щоб за чотири дні, які залишилися до суду з неминучим смертним вироким, не тільки скласти у в'язниці проект реактивного літального апарата, але й устигнути передати цей проект ученим і одержати їхній висновок.

І Микола Іванович поспішав. У камері не було паперу. Тоді він поламаним гудзиком пише і креслить свій проект на стіні одиночної камери. І вимагає паперу. Папір дали. Він переписує свій проект. Для цього потрібне було напруження думки і енергії. Та розпочатий у день останнього допиту - 21 березня - проект був готовий 23 березня. Ще є час для його наукової апробації.

Проект М. І. Кибальчича є сміливою спробою винахідницької думки підійти до розв'язання важливих теоретичних і практичних проблем, зв'язаних з польотом важчих за повітря реактивних літальних апаратів.

Технічна суть проекту М. І. Кибальчича полягала в тому, що літальний апарат

рухається під дією сили реакції, яка виникає від виштовхування з нього з певною швидкістю частини задалегідь заощадженої маси. Рух за рахунок виштовхування частини власної, а не позиченої ззовні маси робив апарат незалежним від навколишнього середовища, вільним від необхідності мати для початку руху опору на землі чи в повітрі і, таким чином, придатним для міжпланетних та міжзоряних польотів.

У своєму проєкті М. І. Кибальчич запропонував використати з метою літання апарат з ракетним двигуном. Він зазначав, що замість одного двигуна можна застосувати два. Один з них має бути розміщений у вертикальній площині і призначатися для урівноваження ваги апарата і пересування його по вертикалі. Розміщений у горизонтальній площині другий двигун забезпечуватиме політ у потрібному напрямку по горизонталі.

При знайомстві з проєктом Кибальчича і зараз вражає не стільки сам літальний апарат, скільки той розмах наукової думки, яка викладається у пояснювальній записці до проєкту.

Історія мрії людини, що переносить її у міжпланетні простори, губиться у мороці віків. Греки створили прекрасний міф про політ до Сонця Ікара. Тисячоліття, які пройшли з дня створення таких міфів, ні на крок не наблизили людство до зірок. З розвитком техніки почали з'являтися проєкти міжпланетних кораблів. Для польоту на інші планети пропонували використати магнетизм Землі, гарматний снаряд, центробіжну силу. Все це були утопії. Лише в проєкті «повітроплавального приладу» М. І. Кибальчича ми знаходимо конкретне розв'язання технічної проблеми міжпланетного польоту.

Заслугою М. І. Кибальчича є також те, що він подав ідею управління літальним апаратом для пересування у бажаному напрямку шляхом установки другого двигуна або нахилом основного двигуна. Ці ідеї знайшли своє конкретне застосування у сучасних вертольотах.

Посіяне М. І. Кибальчичем зерно науки дало небачені досі сходи. Це супутники Землі і Сонця, це польоти російських, українських, американських космонавтів. Український народ свято шанує пам'ять кращих синів своїх. На батьківщині М.І.Кибальчича встановлено монумент, працює музей.

Джерела та література:

- 1 Івашенко В. І., Кравець А. С. Його чекала галактика. - Київ, 1966.
- 2 Лей В. Ракеты и полеты в космос. - М.: Воениздат, 1961.
- 3 Ляшенко Л. М. Революционные народники: Книга для учащихся старших классов. - Москва: Просвещение, 1989.
- 4 Черняк А. Николай Кибальчич - революционер и ученый. - Соцэкгиз, 1960.

Лариса Шаповал

РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ДУХОВЕНСТВА У СПРОБІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦЕРКОВНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (1900-1907 рр.)

Упродовж усієї вітчизняної історії, особливо на її переломних етапах, православна церква неодмінно виступала в ролі потужного і впливового фактора, за участю якого відбувалися суспільні процеси фундаментальної ваги. Початок ХХ століття виявився одним із найзмістовніших періодів світської і церковної історії України. Епоха революцій, народних рухів і бурхливих подій, пов'язаних з війною, позначена драматизмом, глибоко сколихнула церковне життя в Україні, вивела його на нову фазу релігійної і соціальної активності.

Незважаючи на ту обставину, що церква в Україні залишилася складовою російської православної організації, вона все одно зберігала специфічні функціональні прояви, що виникли внаслідок проходження загальноросійських тенденцій через призму